

Sociální kontakty obyvatel Prahy

Spektrum sociálních kontaktů v městském prostředí je neobyčejně široké, počínaje specificky městskými rysy rodinné interakce přes problémy sousedských vztahů v městských lokalitách až po sociální komunikaci, kontrolu a vztahy spojené s aktivitou místních správních orgánů. Soustředíme se především na úlohu domovního společenství a interpersonálních kontaktů v místě bydliště, přičemž ani zde nelze zcela obsáhnout složitost a různorodost všech forem komunikačních a interakčních procesů.

Převážnou část údajů čerpáme z výzkumu realizovaného týmem externích spolupracovníků Útvaru hlavního architekta města Prahy, v němž byly mj. analyzovány otázky sociální komunikace a interakce v devíti městských lokalitách (Staré Město, Nové Město, Vinohrady, Žižkov, Smíchov, Ořechovka, Spořilov-zahradní čtvrť, sídliště Novodvorská a Invalidovna). Výzkum se metodologicky opíral jak o sekundární analýzu statistických údajů o lokalitách, tak o vlastní terénní šetření. Výsledky terénního šetření byly získány standardizovanými rozhovory a byly doplněny údaji z přímého pozorování, z výpovědí znalců místní situace apod. V souladu s charakterem výzkumné akce zvýrazňujeme jen některé z lokalit, které lze považovat za typické právě z hlediska vzorů a forem interpersonálních kontaktů, daných jejich sociálním i urbanistickým charakterem.

Jednotlivé lokality se neodlišují nedostatkem či naopak přemírou sociální interakce a množstvím těchto vazeb, ale spíše typickým strukturováním této interakce, specifickým prolnutím institucionalizovaných neformálních struktur a zaměřením sociální kontroly, specifickým dělením území na místa veřejná, soukromá a poloveřejná. Diferenciace lokalit z hlediska sociální interakce a komunikace není vázána jen na sociální a demografické charakteristiky tamních obyvatel, ale odráží i složitou podobu vztahů mezi věcným prostředím, sociálními institucemi v lokalitě a její polohou v „městském prostředí“. Významnou determinantu této kvalitativní rozrůzněnosti představují i dominující vlastnické vazby k domovnímu a bytovému fondu, které jsou úzce spjaty s typem zástavby a vytvářejí tak komplexní prostředí sociální interakce a komunikace v lokalitě.

Zkoumané lokality lze z hlediska sociálních kontaktů členit do několika základních typů:

pražské centrum s historickým jádrem města, čtvrti z konce 19. století v jeho okolí, takzvané zahradní a vilové čtvrti, okrajová území Prahy a pražská sídliště.

Složitost sociální interakce v městském centru je dána zejména prolnutím veřejné a soukromé sféry, silným vlivem denního obyvatelstva na sociální kontakty ve čtvrti a úlohou nejrůznějších institucí v organizaci života území i jednotlivých domů a bytů.

Struktura interakce na sídlištích je jen zdánlivě jednoduchá. Ve skutečnosti je její složitost spojena zejména s novostí sociálního prostředí, s nevykrytalizovaností vzorů chování a s novým typem institucionálního ovlivňování sociální interakce a komunikace i celého způsobu života na daném území.

Stará zástavba z konce století je tradičně spojována se silnými sousedskými a interpersonálními kontakty. Tuto skutečnost nepodceňujeme, ve srovnání s předchozími dvěma typy však zde vidíme nižší míru institucionalizovaných zásahů do struktury sociální interakce i vyšší míru separace veřejné a soukromé sféry, umožňující větší intimitu než v centru města.

Specifika sociální interakce v zahradních a vilových čtvrtích je dána především vázaností sociální interakce v domech na rodinné struktury a vztahy jako její převládající základ, v okrajových částech města pak i návazností na tradičně rozvíjené sousedské vztahy.

Ve všech lokalitách můžeme hovořit o poměrně husté síti sociální interakce a komunikace. Představy o absenci těchto vztahů a vazeb v nových čtvrtích, stejně tak jako romantický akcent na pospolitostní vazby ve staré zástavbě se ve světle výzkumu ukazují jako neopodstatněné.

Vývojové rysy identifikace s lokalitou

Proces integrace obyvatel v místě bydliště lze označit za dlouhodobý sociálně i ekologicky adaptační proces, který je současně předpokladem pro vznik specifických podob sociální interakce a vytváření užších interpersonálních kontaktů. Toto tvrzení nelze pochopitelně vztahovat na všechna městská území a typy komunit. Výsledky empirických výzkumů prováděných v pražských podmínkách poukazují například na odlišnou podobu současných integračních procesů ve staré a nové zástavbě, souvisejících se zvýšenou migrací městského obyvatelstva.

Primární ekologická zónace do jisté míry vytváří teprve předpoklady pro širší sociokulturní zónaci, jež se projevuje především svérázným obsahem sociálních vztahů:

- kontinuitou vlastnických vztahů zachovávaných se v diferencovaném bytovém fondu;
- vzory šíření inovací, jejich sociálním původem a sociálními mechanismy jejich stabilizace;
- specifikou vztahů mezi fyzickým a sociálním prostředím na území;
- úlohou čtvrti či území v ekologii a ve funkčních vazbách k městskému organismu, vzdáleností od centra apod.

Sociologická optika soustřeďující se z těchto hledisek na městské mezoprostředí a mikroprostředí umožňuje rozlišit různé typy sociální interakce a vysledovat jejich základní urbanisticko-architektonické a demografické determinanty:

a) Mezi podstatné faktory diferencující typy sociální interakce v lokalitě patří *struktura bytového fondu podle vlastnictví*. Podstatnou část bytů v Praze tvoří nájemní byty (77,9 %), jež jsou charakteristické pro většinu pražských obvodů a určují i základní typ sociální interakce s dlouhodobě utvářenou tradicí. Stále však roste podíl bytů ve vlastním domě (9,7 %) a podíl družstevních bytů (8,2 %), jimž odpovídají i svérázné formy interpersonálních vztahů. Jejich společným rysem je dlouhodobě vytváření mezilidských kontaktů v poměrně stabilním a zřetelně ohraničeném okruhu lidí. Vedle běžných sousedských vztahů známých z nájemních domů se zde vytvářejí i hlubší vztahy k celé komunitě.

b) Rozdíly v utváření interpersonálních vztahů lze pozorovat mezi *lokalitami typicky obytnými a lokalitami polyfunkčními*. V lokalitách s dominantní obytnou funkcí je povaha sociální interakce určena především vztahem sousedství, u lokalit polyfunkčních je tento vztah komplikován mírou a počtem dalších funkcí. Navazování interpersonálních vztahů je zde obtížnější a musí často pronikat nejrůznějšími rušivými vlivy.

c) Pro rozvoj sociální interakce má význam i *stupeň občanské vybavenosti a existence center sociální aktivity*. Kromě základního vybavení se jeví jako podstatná dispozice prostorů určených dvěma polárními věkovými kategoriím: dětem a starším občanům, kteří tvoří obyvatelstvo setrávající v dané lokalitě po celý den.

d) Konstituování konkrétních forem interpersonálních vztahů je ztěžováno zvyšující se *imigrací do Prahy*, která nezasahuje všechny pražské lokality rovnoměrně. Pro tyto procesy jsou typická právě okrajová sídliště, která se tak stala ohnisky adaptačních a integračních procesů, jež nemají v ostatním pražském prostoru tak výrazné zázemí.

e) Mezi faktory, jež ovlivňují charakter interpersonálních vztahů jak v lokalitě, tak i v domovní komunitě, patří *věkové složení*

obyvatelstva. Demografická nevyváženost některých pražských obvodů je zjevná a některé problémy s ní spojené byly již předmětem mnohých analýz. Na úrovni lokalit je diferenciací věkového složení ještě vyšší. Z toho pak plynou jak pozitivní, tak i negativní podmínky pro realizaci mezilidských kontaktů: vysoká věková homogenita na bázi vyššího věku sice například umožňuje větší soulad v postojích a způsobu života i rozšiřuje tak pole mezilidských vztahů v komunitě, na druhé straně však v perspektivě nezajištěná demografická kontinuita bude zvyšovat intenzitu průniku nových obyvatel a tím i nebezpečí silného porušení vytvořeného sociálního klimatu.

Různé vlastnosti a rysy pražských území a lokalit tedy zůstávají důležitým faktorem ovlivňujícím integrovanost obyvatel, i když dochází k intenzivnější migraci a méně obyvatelstva než kdykoli v minulosti. I když se zdá, že v současné době je již zřejmě definitivně porušena tradice někdejších hlavních pražských čtvrtí, vytvářejí se některé „nové tradice“ odvozené od aktuálních preferencí a vzájemně se ovlivňujících typů sociální interakce.

Na úrovni lokalit (avšak dnes již zřídka na úrovni městských čtvrtí) je třeba integrovanost obyvatel chápat ve dvojm. významu: jednak jako vztah k lokalitě samé a k vlastnímu bytu (tedy ve smyslu spokojenosti s prostředím), jednak jako vztah k sociálnímu okolí, tedy k místní komunitě a k domovnímu společenství. *Chápeme-li integrovanost jako komplexní jev, pak v optimálním případě znamená jak identifikaci obyvatel s prostředím, tak i jejich stabilizaci v místní komunitě*. Sociálně integrovaná a stabilizovaná populace (například v historických částech Prahy) se však nemusí vždy identifikovat s místním prostředím (například pro špatný stav bytového fondu), a naopak obyvatelé, u nichž je subjektivně i objektivně prokázána identifikace s městským prostředím (například v některých vilových čtvrtích), nevytvářejí ani zdaleka tak sociálně stabilizovanou populaci, jak by se dalo předpokládat (zejména pokud se jedná o nájemníky v rodinných a soukromých domech). Zejména z tohoto důvodu je patrný význam domovního společenství a místní komunity pro utváření pozitivního či negativního vztahu k místu bydliště, i když samozřejmě nelze přehlížet vliv kvality občanského vybavení a center sociální aktivity.

Integrace obyvatel Prahy do jednotlivých komunit a domovních společenství je dosti rozdílná. Zabydlenost městských čtvrtí je do značné míry odrazem procesu růstu města, a dnes lze již jen stěží vytypovat jak sociálně i ekologicky obdobná území, tak i homogenní lokality z hlediska integrovanosti obyvatel. Na jedné straně se subjektivní vztah k místu bydliště oslabuje (a to přibližně stejně ve starých částech města i v nových sídlištích), přičemž se současně posiluje setrvalost bydlení v příslušném místě, domě, čtvrti apod.

V tomto směru se objevují některé překvapivé souvislosti, jež do značné míry plynou ze specifických rysů bytové situace v Praze. V převládajícím počtu případů dochází totiž k nastěhování do vlastního bytu až v době dospělosti jednotlivce či stabilizace mladé rodiny. Po získání bytu však dochází ke značné setrvalosti a vázanosti na bytové prostředí, a to jak chtěné, tak vynucené okolnostmi.

Typická pro tuto relativní stabilizovanost je například situace mladých rodin na sídlištích, totiž jejich fixovanost na prostředí v místě bydliště, objektivně daná generační spřízněností s ostatními nájemníky a relativně lepším občanským vybavením (jesle, mateřské školky) apod. Příznačná je i situace starších občanů — manželských párů nebo jednotlivců — ve starších částech Prahy, plynoucí nejen z vědomí generační sounáležitosti a z návyku na tradiční prvky způsobu života (formy nákupů a sousedské pomoci), ale i z obav před stěhováním a z vyššího nájemného v nových bytech.

Stupeň integrovanosti obyvatelstva v některých případech poukazuje na další zajímavé okolnosti. Ukazuje se, že z hlediska „zabydlenosti“ (u mladých i starších rodin) jsou poměrně pozitivně hodnoceny čtvrti s nízkým bytovým standardem, jako neperspektivní se jeví střed města, který se postupně vytlidňuje; že dochází k průniku generace i profesijně naprosto odlišných obyvatel do starých a zejména historických částí města, které se dnes stávají atraktivní. Tento jev je ostatně zajímavý právě z hlediska určité rozpornosti v identifikaci s bydlištěm, neboť u těchto nových nájemníků v historickém jádru města lze sice jednoznačně hovořit o identifikaci s místem, které si volí zpravidla pro jeho atraktivitu, méně však o identifikaci s původní populací, což bývá spojeno i s řadou konfliktů v komunitě. Na bázi generační příslušnosti se vytváří svěrázná integrační homogenita i na sídlištích, která je však značně plastická a nevylučuje tedy dobré přijetí starší populace, jak naznačují výzkumy sociální adaptace starých lidí na sídlištích.

Skutečnost chtěné i nechtěné objektivní vázanosti na určité městské lokální mikroprostředí však současně zakládá i dlouhodobou spjatost s domem, bytem a přirozeně s lokalitou. V řadě případů pak sociální kontexty bydlení toto pevné pouto k místu vlastního bytu dotvrďují, jak o tom svědčí řada příkladů, zejména ze staré bytové zástavby. Do mnoha domů (např. na Žižkově, Smíchově, Spořilově atd.) se nastěhovala řada lidí více-méně současně, což bylo podstatné pro dlouhodobě a kontinuálně se utvářející tradice a vzory života v domě. V této existující vazbě na byt a dům (označované často jako „lpění na místě, kde jsme prožili svůj život“), jež obvykle souvisí s vysokým stupněm integrovanosti obyvatel, lze tedy spatřovat i určitou sociální závislost na vybudovaných interpersonálních kontaktech, resp. na dlouhodobě

utvářené stereotypnosti života v místní komunitě. Uvedené aspekty způsobu života se netýkají pouze starších občanů, ale jsou napodobovány, akceptovány a postupně interiorizovány i mladší generací a často bývají chápány i jako určité vzory při vyhledávání analogické lokality v případech nuceného přestěhování. Objevují se rovněž v modifikované podobě i v procesech krystalizace a utváření sousedských, přátelských a jiných vztahů v novém místě po přesídlení.

Domy a do určité míry i čtvrti s relativně nejdelší tradicí společného života však dnes procházejí základní generační změnou — původní obyvatelé většinou vymírají a na jejich místa se stěhují noví nájemníci. Tento moment představuje jeden z prvků rozkladu tradičního společenství, včetně rozkladu přetrvávající hierarchie sociálního postavení nájemníků. Mnohdy se nejedná jen o to, že životní návyky a aspirace obyvatel jsou jinak zaměřeny a strukturovány, jde i o fakt, že do domů a domovních společenství přicházejí často i zcela nové typy nájemníků. Nejsou to výhradně (jak tomu zpravidla bylo dříve) rodiny s dětmi a rodiny, které většinou usilovaly o dlouhodobou zakotvenost v určitém sociálně odpovídajícím prostředí domu a čtvrti. V domovním fondu asanačních oblastí začínají mezi novými přistěhovalci především převládat osoby na počátku své profesionální dráhy — osoby usilující nikoli o zakotvenost v komunitě, ale často naopak všemi způsoby se snažící o vyvázání z regulí a sociální kontroly domovního společenství.

Zejména z tohoto hlediska je třeba sledovat procesy změn v integrovanosti obyvatel starých čtvrtí, neboť právě v těchto momentech sociální „přestavby“ domovních společenství se nezřídka zakládají tendence vedoucí k nezájmu o životní prostředí a společenské dění v komunitě. Tyto procesy pochopitelně neprobíhají ve všech pražských čtvrtích a lokalitách. Výraznější jsou snad jen ve čtvrtích typu Žižkova a Starého Města. Řada čtvrtí si však v důsledku specifické zástavby či kvality bytového fondu uchovává svou generaci, tak do značné míry i sociální kontinuitu (Vínohrady, Smíchov, Ořechovka, starý Spořilov).

Také u obyvatel sídlišť se postupně zakládá určitá kontinuita, i když krystalizační a sedimentační procesy, vedoucí ke stabilitě domovních kolektivů, probíhají ještě dlouho po jejich osídlení. Počáteční poměrně rychlá cirkulace obyvatelstva se zpomaluje, vzniká určitě trvalejší jádro nájemníků a vytváří se běžná atmosféra nájemního domu, i když samozřejmě vzhledem k jeho velikosti zde existuje nezanedbatelný počet nájemníků aspirujících na získání jiného bytu v jiném domě, častěji však v jiné čtvrti. Uvedme pro tuto skutečnost alespoň jeden zajímavý příklad: při terénním šetření v jednom z domů na sídlišti Novodvorská jsme se setkali s tím, že asi tři roky před výzkumem se vyměnili asi čtvrtina obyvatel, což mělo příznivý vliv na atmo-

sféru života v domě, neboť převážná většina nestabilizovaných nájemníků (samozřejmě náchylných ke konfliktním situacím) se přestěhovala a vyměnila si místo s nájemníky více zaangažovanými na vytváření určité „sociální pohody“ v domě.

Převážná většina získaných údajů o formách identifikace obyvatel pražských lokalit naznačuje, že proces integrace obyvatel Prahy již neprobíhá v tradičně postulovaném ekologickém a zdaleka již ne v pouze třídně podmíněném schématu, nýbrž přináší s sebou řadu nových homogenizačních faktorů, které mají vliv jak na vyrovnávání vzorů bytového standardu, tak na inovace v sociální sféře. Tento stav však navozuje zcela nové diferenciatní procesy na úrovni menších území a jejich komunit, kde se problematika identifikace obyvatelstva s prostředím jeví jako daleko subtilnější a sociologicky velmi zajímavá.

Mezilidské vztahy v domě a nejbližším okolí

Při terénním šetření v jednotlivých pražských lokalitách byly různými výzkumnými

technikami sledovány i vyčleněné domy a sociální kontakty jejich obyvatel. Cílem bylo postihnout objekty, jež by odpovídaly modálním charakteristikám sociálního a demografického profilu populace v dané oblasti. Výzkum přinesl řadu poznatků. Soustředíme se pouze na některé z nich.

Vícegenerační bytová domácnost představuje v domovní komunitě zvláštní sociální útvar, jehož participace na životním prostředí a sociální komunikaci v rámci domu bývá závislá na odlišnosti životních stylů jednotlivých generací a jejich vzájemných vztazích. Vědomí provizornosti, které je většinou (hlavně u mladší generace) faktorem provázejícím takovou bytovou situaci, vede k úsilí o odpoutání z místa bydliště a v rámci bytu o dosažení soukromí — tedy ke snaze o určitou izolaci v prostředí bytu i domu.

Oddělené bydlení nejbližších příbuzných (rodičů a dětí) odpovídá projeveným přáním. Trvalý význam těchto rodinných vazeb (posilovaný i praktickými hledisky) udržuje frekvenci vzájemných návštěv, které mohou být důležité i z hlediska odstranění „izolace“ některých osob v domovním společenství.

Tabulka 1: Sousedská pomoc a přátelské vztahy v různých typech lokalit (v %)

Odpověď	Stará zástavba	Sídlišť	Vilová čtvrť	Celkem
Otázka: Stává se Vám často, že Vás sousedé poprosí o nějakou drobnější úsluhu — pohlídat dítě, zaplatit elektřinu, opravit pojistky, zalít květiny, předat klíč od bytu?				
Celkem často	25,9	23,2	46,9	27,0
Výjimečně	44,9	55,6	34,4	46,8
Vůbec ne	29,2	21,2	18,7	26,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0
Otázka: Můžete Vy a Vaše rodina říci, že máte v této čtvrti hodně přátel a známých, či máte přátele spíše mimo tuto čtvrť, nebo se stýkáte pouze s malým počtem lidí?				
Máme v této čtvrti hodně přátel	19,4	21,0	14,0	18,6
Máme dost přátel, ale spíše mimo	21,5	21,0	48,0	27,3
Máme jen několik přátel v této čtvrti	29,6	29,0	18,0	26,8
Máme jen několik přátel mimo	16,2	23,0	14,0	17,2
Prakticky se s nikým nestýkáme	13,3	6,0	6,0	10,1
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Pramen: Úloha a možnosti propagace a výchovného působení při ochraně a tvorbě životního prostředí v hlavním městě Praze.

FF UK — ÚHAMP, Praha 1975 (strojopis).

Stupeň zapojení jedince a jeho rodiny do územní lokality a místní komunity je patrný zejména na rozvoji jeho širších přátelských kontaktů, které, jsou-li situovány v lokalitě, posilují identifikaci s prostředím. V tomto směru lze jen s obtížemi vysledovat významnější rozdíly mezi lokalitami staré a nové zástavby (viz tabulka 1). Je totiž celkem přirozené, že obyvatelé moderních sídlišť sice nejsou v novém prostředí dlouhodobě stabilizováni, ale na druhé straně v procesu „vrůstání do lokality“ nacházejí množství praktických společných zájmů. Vzhledem k vysokému zastoupení mladých rodin se mohou nové kontakty navazovat právě prostřednictvím dětí (v souvislosti s užíváním jeslí, školek, kde fungují sdružení rodičů usilující o zkvalitnění životního prostředí svých dětí apod.).

Z hlediska mezilidských vztahů v místě bydliště a v domě hraje významnou roli *sousedství* a komunikace mezi jednotlivými nájemníky (tabulka 1). Pomineme-li elementární úroveň vzájemných kontaktů, kterou představuje běžný styk, pak jejich základní formou je vzájemná pomoc mezi sousedy. Tato pomoc předpokládá nejen určitou znalost spoluobčanů, ale spočívá na důvěře mezi členy různých domácností, kterou současně posiluje. Ukázalo se, že *běžná rovina sousedské pomoci je chápána ve všech typech domů jako základní společenská norma, doplňovaná ovšem i normou „dvořilé nevšimavosti“, respektování soukromí.*

K charakteru interpersonálních vztahů přispívá i věkový a generační profil nájemníků v domě. Jak ukázaly výsledky výzkumu v domech starší bytové zástavby tvoří starší lidé většinu nájemníků a podstatně modifikují klima a charakter jednotlivých domů. Na druhé straně však nejsou tyto domy jejich výlučnou doménou, neboť i v domech s naprostou převahou starého obyvatelstva (důchodců) jsme se setkali s rodinami s dětmi. Pozice těchto mladých domácností je zvláštní — představují totiž pro dům určitou „raritu“, nový zdroj kontaktů, a pokud jsou si toho vědomi, mohou ze své specifické situace i do určité míry těžit. Pod záminkou lepších životních podmínek pro děti (a pro sebe) nárokují např. klid v určitých částech dne, vznášejí požadavky na některá prostranství v domě (pro dětské hry, kočárky apod.). Postavení těchto mladých rodin v domech je proto ambivalentní — právě tak jako představují příjemný zdroj zábavy a „narušování každodennosti“, působí zároveň i jako rušivý moment a zdroj určitého napětí — což se umocňuje zejména v období dospívání dětí. Tento typ rodin tedy ve staré zástavbě funguje především jako zdroj krystalizace sociálních vztahů, kolem něž se utváří atmosféra konfliktů a současně i aspirací, neboť zejména mladé rodiny z tohoto hlediska představují určité nové vzory života, spotřeby a nové formy chování ve volném čase.

V domech s převahou mladých domácností (na sídlišťích) je situace z tohoto hlediska podstatně odlišná. Status mladé rodiny s dětmi je

převládajícím statutem v domě. Sarvátky a konflikty, které vyplývají hlavně z drobných rozmíšek mezi nájemníky kolem dětí, jejich zlobení či drobných prohřešků, se stávají běžnou, každodenní skutečností: formují podstatně atmosféru domu a nepřinášejí tedy onu příchut' zvláštnosti, výjimečnosti a generačního konfliktu. Přítomnost starších občanů zde navozuje celkem pozitivní sociální klima a vytváří základy pro elementární sociální kontrolu, která na sídlišťích bývá během dne mnohdy opravdu minimální.

Zvláštní skupinu nájemníků tvoří svobodní i rozvedení muži (méně často ženy) s neobvyklým životním režimem, kteří se stávají objektem zvýšeného zájmu a přísnějšího hodnocení. Často aspirují na změnu své bytové situace a nemají v převážné většině zájem o hlubší vazby k domovní komunitě, kde zpravidla hrají roli izolátů skupiny.

Ve všech sledovaných lokalitách jsme se setkali i s určitými typickými případy mezilidské komunikace v podobě *selektivní sociální regulace* vzájemných kontaktů. Výrazná uzavřenost sousedských komunit byla zjištěna zejména na Spořilově a na Ořechovce, kde působí vliv převažující zástavby rodinných domů, které poskytují sousedským vztahům bázi dobrovolnosti, a interakce je zde výběrová. Vzájemné návštěvy jako intenzivnější typ sousedských vztahů se omezují převážně na kontakt s jednou rodinou. Potvrzuje se zde známý fakt, že *orientace na kolektivnější typ sousedství je v současnosti jen výjimkou* a důraz je kladen spíše na určitou elementární distanci mezi sousedy. Určité potlačení polyfunkčnosti sousedství ve struktuře sociálních kontaktů však nepřináší potlačení sousedských vztahů vůbec. *V současnosti jsme spíše svědky pouze určité specifikace a instrumentalizace sousedství*, které se dotýká jen části sociálního života rodiny, přičemž tento jev je pravděpodobně univerzální jak pro moderní, tak i pro starou zástavbu.

Ukazuje se, že tam, kde situace bydlení vyžaduje spolupráci nájemníků (byť na různých úrovních a v různých sférách), je také krystalizace norem společenského soužití výraznější; tyto normy a zásady jsou častěji připomínány a celý život nájemníků z této situace čerpá výrazné impulsy. Ve výzkumu se tato naléhavost společenských aktivit a akcí nájemníků objevila zejména ve třech případech, a to na Žižkově, na Invalidovně a na Novém Městě. V každé z těchto lokalit však tato společná aktivita přirozeně má jiný charakter a jiné postavení.

Ve všech sledovaných lokalitách existuje relativně značný rozsah sociální interakce a komunikace. Relace mezi obyvateli nejsou jen abstraktními sociopreferenčními vztahy, ale představují současně i důležitý moment usnadňující plnění každodenních běžných povinností jednotlivců a rodin i nástroj sociální kontroly nad individuálním chováním.

Význam mezilidských vztahů v domě pro celkovou charakteristiku sociálních kontaktů

v místě bydliště však nelze přeceňovat, neboť stejně tak důležité se jeví působení institucionalizovaných forem občanského soužití, které mají v dnešním životě pražských obyvatel již pevně určené místo. Vliv těchto institucí a existence neformálních kontaktů mezi sousedy je zdrojem inovací v životním způsobu rodin a stimuluje širší procesy sociální kontroly i sociální aktivity v místě bydliště.

Martin Matějů

Kulturně estetické a sociálně psychologické rysy životního prostředí pražských lokalit

Součástí úkolu *Sociální hlediska při ochraně a tvorbě životního prostředí v Praze*, jehož řešením se zabývá Útvar hlavního architekta města Prahy, je i výzkum kulturně estetických a sociálně psychologických aspektů životního prostředí, zahrnující také průzkum chování obyvatelstva v prostoru a čase.¹ Výzkum zachycuje devět vzorových území, o nichž se předpokládá, že reprezentují hlavní ekologické typy pražského prostředí. Popis těchto lokalit byl proveden na základě dat získaných v roce 1975 především kvalitativními metodami a technikami (pozorování, nestandardizované rozhovory, studium dokumentů), dále sekundární analýzou statistických materiálů a nakonec i standardizovanými rozhovory s asi 100 obyvateli z každé lokality, vybranými podle kvótního principu.

Jako ilustraci získaných výsledků reprodukuje v této zprávě některé charakteristiky dvou analyzovaných území, jejichž objektivní podmínky jsou krajně odlišné. Domníváme se, že empirický materiál tohoto typu dokumentuje diferencovanou sociálně kulturní ekologii Prahy a může být stimulem k jejímu hlubšímu poznání, směřujícímu k detailní typologii obytných zón v hlavním městě.

U obyvatel všech zkoumaných území se přirozeně projevila celá oblast zásadně shodného chování a postojů, což je dáno tím, že jde o obyvatelstvo téhož socialistického velkoměsta s poměrně homogenním sociálně třídním složením, se společnými problémy, obdobnými zkušenostmi apod. Shodné prvky chování a postojů se projevíly především ve vnitroměstské mobilitě, v názorech a požadavcích na kvalitu obytného prostředí.

Společným objektivně i subjektivně zjištěným недостатkem rozdílných obytných prostředí je znečištění ovzduší prachem a exhaláty. S výjimkou čtvrtí s převládající poválečnou zástavbou se ve většině zkoumaných území objevují problémy údržby, oprav a úklidu starších obytných objektů, zejména pak jejich společných prostor. Ve všech čtvrtích obyvatelé požadují zlepšení úklidu a

údržby veřejných prostranství. Pokud jde o postoj obyvatel k případné vlastní účasti na zlepšování životního prostředí, lze jejich názory rozdělit do tří přibližně stejně velkých skupin: první skupina dotazovaných nabízí pomoc fyzickou prací, organizačním úsilím nebo konkrétními návrhy; druhá skupina se domnívá, že taková starost a práce přísluší určitým institucím a placeným zaměstnancům, třetí skupina poukazuje na lhostejnost občanů k podobným akcím, na neúčinnost občanské pomoci.

Pražané o svém obytném prostředí racionálně přemýšlejí, znají dobře jeho kritické momenty a chovají k němu citový vztah. Pozitivní hodnocení předností a nespokojenost s nedostatky rozdílných lokalit dovoluje stanovit společné požadavky, jež jsou kladeny na obytné prostředí socialistického velkoměsta: 1. prostorově, zdravotně a technicky vyhovující byt; 2. přiměřená hustota a vhodná prostorová distribuce bytů v domě, domů v ulici nebo bloku, a z toho vyplývající přiměřená hustota lidí a aut v prostoru se zvláštním zřetelem ke kritickým dobám; 3. důstojný, esteticky přijatelný vzhled a hygienicky adekvátní stav obytných budov i urbanistických celků; 4. dostupnost zelených ploch s úpravou diferencovanou pro odpočinek i rekreaci různých věkových skupin nebo — náhradou za ně — přístup do volného prostoru se zelenými solitery a lavičkami, s vyloučením dopravy; 5. přiměřená vybavenost obchody, službami, zdravotními, školskými a kulturními zařízeními, středisky pro sport, rekreaci i společenské kontakty; 6. zabezpečení pravidelné, rychlé a kulturní dopravy a ochrana obyvatel před jejími negativními vlivy.

Na pozadí společných prvků chování a postojů pražského obyvatelstva, vztahujících se k obytnému prostředí, pokládáme za účelné věnovat přiměřenou pozornost ekologickým rozdílným, zjišťovaným na souboru devíti lokalit. K demonstraci získaných poznatků jsme vybrali dvě výrazně odlišné lokality — Staré Město (ulice Michalská a Melantrichova) jako příklad středověkého jádra města a sídliště Novodvorská jako příklad sídliště z šedesátých let.

Staré Město — příklad historického jádra města

Lokalita leží v těsném sousedství městského centra. Hlavní pěší trasy směřují od Václavského náměstí ke Staroměstskému náměstí. Uvnitř území je povolena pouze obslužná doprava, městské třídy vedou po obvodu území. Ve struktuře zástavby převládá nepravidelná uliční osnova, odpovídající původnímu románskému založení. Na ploše zastavěné ze 70 %^{0/0} převažují objekty členěné do bloků

¹ Podrobněji viz H. Janišová, *Zpráva o sociologických průzkumech životního prostředí obyvatel Prahy*, Sociologický časopis č. 2/1976. V řešitelském

kolektivu výzkumu, jehož některé výsledky podáváme v této zprávě, pracovaly kromě autorky H. Jarošové a K. Jechová.